

KIRJA-ARVIO:

MATKA TENONSAAMELAISEEN KERTOMUSPERINTEESEEN

Huuskonen, Marjut 2004: Stuorra-Jovnnan ladut. Tenonsaamelaisten ympäristökertomusten maailmat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 986. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 322 s.

Taina Ukkonen

Marjut Huuskonen kutsuu väitöskirjassaan lukijan matkalle tenonsaamelaisen peuranpyytäjän Stuorra-Jovvna Jomppasen (1794–1874) kertomusmaailmoihin ja samalla siihen maailmaan, jossa näitä kertomuksia kerrotaan. Tämä matka jakaantuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa *Lähtökobtia ja kysymyksiä* Huuskonen antaa matkalaiselle teoreettiset kartat ja metodologiset tienviitat, johdattaa tämän tutkimuksensa aineistoihin sekä Tenonjokilaakson kyliin ja niiden historiaan sellaisina kuin ne on esitetty aiemmassa etnografisessa tutkimuksessa, varhaisissa käsikirjoituksissa ja kaunokirjallisuudessa. Toisessa osassa *Tenonsaamelaisia tulkintoja ympäristöstä* matkalainen tutustuu saamelaisen kertomusperinteen lajijärjestelmään ja jokilaakson kerrontayhteisöön sekä päättyy vihdoinkin Stuorra-Jovvnaan liittyvien kertomusten kiehtovaan maailmaan. Matkan aikana pyritään selvittämään tenonsaamelaisen ympäristökäsityksiä niiltä osin kuin se kertomusperinteen kautta on mahdollista ja löytämään vastauksia seuraaviin kysymyksiin: ”Millaisia ovat Stuorra-Jovvnan kertomusten viestit?” ja ”Voidaanko niiden perusteella osoittaa jotain siitä yhteisöstä, johon ne ajallisesti palautuvat?”

LÄHTÖ JA LÄHTÖKOHDAT

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa lukija tutustuu muiden muassa kulttuuriekologiseen tutkimustraditioon ja sen osa-alueisiin, kuten etno-ekologiaan ja -biologiaan, perinne-ekologiaan sekä humanistisen maantieteen keskeisiin käsitteisiin. Näistä aineksista määrittävät työn keskeiset analyttiset käsitteet eli *paikka*, *maisema*, *perinneterritorio* ja *ympäristökertomus*. Tärkeimmät metodologiset lähtökohdat löytyvät perinnelajiteoriasta sekä (jossain määrin) puheen etnografiasta ja etnotieteestä. Puheen etnografian ja etnotieteen näkökulmat jäävät melko löyhäksi viitekehyykseksi,

mutta ne kuitenkin ohjaavat tarkastelemaan kertomuksia niiden konkreettisessa elinympäristössä. Tämä taas tekee yhteisön ulkopuoliselle tutkijalle mahdolliseksi tavoittaa kertomuksiin sisältyviä käsityksiä esimerkiksi historiasta ja elinympäristöstä. Nimenomaan perinnelajiteorian kautta löytyvät kertomusten analyysin ja tulkinnan tärkeimmät työvälaineet eli paikalliset lajitermit *mainnás*, *muitalus* ja *cuvccas*. Tarkemmin nämä termit ja saamelaisen kertomusperinteen lajijärjestelmä esitellään myöhemmin, tutkimuksen toisessa osassa.

Tutkimusaineiston muodostamisprosessi kuuluu myös lähtökohdat-osioon. Aineistona on kaksi erilaista Stuurra-Jovnnaan liittyvää kokonaisuutta: Suomen ensimmäiseksi saamelaiskirjailijaksi luonnehditun Pedar Jalvin (1888–1916) käsikirjoituskokoelmat vuosilta 1914–1915 sekä vuosina 1967–1975 toteutetun saamelaisen folkloren tutkimusprojektin haastattelut. Etenkin saamelaisen folkloren tutkimusprojektin yhteydessä kyse ei ole pelkästään aineiston esittelystä vaan hankkeen tavoitteiden, metodologisten periaatteiden ja käytännön menetelmien arvioinnista. Nykytutkimuksen näkökulmasta tutkimusprojektia voidaan kritisoida paljonkin, mutta Huuskonen tarkastelee sitä oman aikansa lähtökohdista, mikä on toimiva ratkaisu. Tenonsaamelaiset kertojat eli Talvadaksen ja Nuvvuksen kylien asukkaat saavat myös ääntään kuuluville eli saamelaisen folkloren keruuta tarkastellaan jonkin verran heidän näkökulmastaan. Tutkimusetiikkaan liittyvät, usein kiperiksi koetut kysymykset tulevat myös esille. Tässä yhteydessä Huuskonen korostaa, että Tenonlaakson kylien ja kertojien anonymisointi on käytännössä mahdotonta (ainakin Turussa folkloristietikkaa opiskelleet tuntevat Talvadaksen ja sen kertojat entuudestaan), joten neuvottelu kertojien ja heidän jälkeläistensä kanssa on ainoa tapa ottaa huomioon henkilötieto- ja tekijänoikeuslakien vaatimukset. Tutkimuksessa mukana olevien ihmisten anonymisointi ei aina olekaan paras mahdollinen eettinen valinta; hyvän kertojan esille nostaminen voi olla ihmisten mielestä pikemminkin kunnianosoitus kuin ongelma.

TENONSAAMELAISTEN YMPÄRISTÖKERTOMUSTEN MAAILMAT

Tutkimuksen toisessa osassa lukija tutustuu tenonsaamelaisten ympäristökertomusten maailmaan. Ennen tätä Huuskonen kertoo, minkälaisia ovat saamelaisen kertomusperinteen lajit ja miten näitä lajitermejä on käytetty kirjallisuudessa, Jalvin käsikirjoitusaineistossa ja haastatteluaineistossa. Huuskonen osoittaa tässä yhteydessä hyvin vakuuttavasti, että paikallisilla lajitermeillä otetaan kantaa kertomusten kuvaamiin tapahtumiin. *Mainnás*-termiä käyttämällä pohditaan kuvitteellisuuden ja kokemusperäisyyden suhdetta, osoitetaan kertomuksen tapahtuma ajallisesti etäiseksi tai arvioidaan kertomuksen kielellistä ilmaisuvoimaa ja esteettisyyttä. Monenlaiset liioitteluelementit ja toisto ovat myös tyypillisiä *mainnás*-kertomuksille. *Muitalus*-termin avulla kerrotaan kokemuksista ja historiallisista tai ajallisesti läheisistä asioista, siis tapahtumista, jotka on nähty tai kuultu. *Cuvccas*-termiä käytetään, kun kerrotaan mahdottomista tai taikauskoon liittyvistä aiheista. Paikallinen lajijärjestelmä on hyvin joustava, se tarjoaa kertojille mahdollisuuden käsitellä samoja aiheita ja tapahtumia

eri tavoilla eli joko *mainnás*-kertomuksina tai *muitaluksina*. Kertojien persoonalliset kertojanominaisuudet ja suhde perinteeseen siis ratkaisevat, miten he nimeävät kertomukset. Selväksi tulee myös se, että saamelaiset perinnelajitermit eivät suoraan vastaa analyttisestä lajiluokituksista (folkloristeille) tuttuja termejä, esimerkiksi satua tai tarinaa.

Ympäristökertomukset Huuskonen käsittelee kolmen teeman tai tason kautta. Nämä tasot ovat maa ja merkit maisemassa, maanalainen eli *gufihtarten* maailma sekä kolmantena ilma ja tuulen voima. Ensimmäisen tason kertomukset ovat sidoksissa konkreettisiin paikkoihin, niissä kuvataan esimerkiksi Stuurra-Jovnnan peuranpyyntiä tai suureen koivuun päättynyttä mäenlaskua. Näillä kertomuksilla tuodaan esiin, miksi jokin paikka on sellainen kuin on tai mikä on tietyn luonnon-elementin asema jokilaakson ihmisten elämässä. Niissä tulee esiin myös ihmisen toiminta eli se, miten hän ottaa tai saa luonnosta tarvitsemansa, esimerkiksi tarvikkeet jokiveneeseen. Maanalaisuuteen liittyvissä kertomuksissa käsitellään Stuurra-Jovnnan ja *gufihtar*-tytön kohtaamista sekä ihmisen ja maahisen yhteiselämän mahdolluutta. Näille kertomuksille on tyypillistä ”monipiippuinen” (kuten yksi kertoja asian ilmaisee) kerrontatapa, eli *gufihtar*-perinne antaa mahdollisuuden sekä outojen elämysten selittämiseen että kujeiluun, jopa kuulijoiden (haastattelijoiden) puijaamiseen. Tuulen voima -kertomuksissa sankari joutuu luonnonvoimien armoille eli myrskytuulen riepottelemaksi, mutta selviytyy neuvokkuutensa avulla, esimerkiksi kaivautumalla lumeen tai sitomalla itsensä suopungilla kiinni kiveen. Näiden kertomusten viestinä on, että luonnonvoimiin pitää suhtautua kunnioittavasti, niitä ei pidä aliarvioida eikä uhmata. Luonto antaa ihmiselle tarvekalut ja elannon, mutta voi olla myös vaarallinen.

Tutkimuksen kertomusanalyysit ovat erittäin mielenkiintoisia. Paikalliset perinnelajitermit ovat siis tässä yhteydessä keskeisiä työvälineitä, mutta pelkästään niiden avulla ei Stuurra-Jovnnan kertomuksia tulkita. Kertomuksia suhteutetaan esimerkiksi saamelaiseen mytologiaan, Lapissa toimineiden pappien kuvaksiin tai etnografisista tutkimuksista löytyviin vastaaviin kertomuksiin. Näin tehdään näkyväksi sekä tenonsaamelaisten ihmisten ympäristösuhdetta että omaa historiaa. Samalla lukija tutustuu muutamiin mielenkiintoisiin kertojapersonallisuuksiin, kuten Erkki ja Birit Katekeettaan sekä Kristiina Rasmukseen ja *mainnás*-kuningas Ola Samuel Rasmukseen. Jokaisella on tietyt kiinnostuksen kohteet ja omat tapansa käyttää lajitermejä sekä jäsentää Stuurra-Jovnnan kertomuksia. Esimerkiksi Erkki Katekeetta on kiinnostunut jokilaakson historiasta ja elinoloista, joihin hän kertomukset liittyy; Birit Katekeetta puolestaan eläytyy kertomusten tapahtumiin ja käyttää perinnettä värittämään arkielämäänsä.

Huuskosen argumentointi on tässä tutkimuksen toisessa osassa hyvin vakuuttavaa. Tosin kertomusanalyysija pohjustetaan esittelemällä jokilaakson sukujen historiaa niin perusteellisesti, että lukijalla alkaa olla vaikeuksia selvittää nimien, vuosilukujen ja paikkojen viidakossa. Lisäksi kerrontayhteisön ja -tilanteiden kuvaus jää sittenkin aika yleisluontoiseksi. Lukija saa tietää, että ennen kerrottiin paljon ja kokoonnuttiin viettämään erityisiä *mainnas*-iltojakin, hyvät kertojat olivat arvostettuja, naiset kertoivat lähinnä kotipiirissä ja miehet julkisesti. Toisessa osassa on pal-

jon aineistositaatteja. Ne ovat usein pitkiä ja vaativat lukijalta keskittymistä ja huolellista lukemista. Niiden avulla lukija voi kuitenkin eläytyä tilanteen tunnelmaan ja havainnoida haastattelijan ja haastateltavien välistä vuorovaikutusta.

MATKAN ANTIA

Matka Stuurra-Jovnnan kertomusten maailmaan oli ainakin minulle – etelän ihmiselle – pitkä, välillä vähän vaivalloinenkin, mutta kokonaisuudessaan hyvin antoisa.

Marjut Huuskonen määrittelee väitöskirjansa perinnetieteelliseksi puheenvuoroksi ihmisen ja ympäristön välisestä suhteesta. Saamelaisen perinteen viestintäjärjestelmät eivät avaudu helposti ulkopuoliselle, joten kertomusten tulkinta ja niiden käyttö ihmisten ympäristösuhteen kuvaajana vaatii tutkijalta hienotunteisuutta ja hyvää perinteen tuntemusta. Huuskonen on työskennellyt tenonsaamelaisen aineiston parissa todella pitkään, 1970-luvulta alkaen. Tänä aikana hänelle on kehittynyt sekä vankka tutkijan ammattitaito että erinomainen Tenonjokilaakson historian, kulttuurin ja kertomusperinteen tutkimus. Hän onnistuu hyvin välittämään lukijalle tämän tietämyksensä ja tekemään näkyväksi paikallisten ihmisten kokemusmaailmaa. Hän myös välttää liian rohkeita tai yliampuvia tulkintoja, ei esimerkiksi tee kertomusten perusteella päätelmiä eri saamelaisryhmien keskinäisistä suhteista, vaikka aineisto antaisi tähän mahdollisuuksia. Folkloristiikkaan mahtuisi enemmänkin tämänkaltaisia puheenvuoroja ihmiselle ja kulttuureille tärkeistä aiheista.

Tutkimus tuottaa myös uutta ja mielenkiintoista näkökulmaa perinnelajiteoriaan ja folkloristiseen kerronnan tutkimukseen. Lajinäkökulma on ollut keskeinen osa folkloristista kerronnan tutkimusta Jacob ja Wilhelm Grimmin päivistä alkaen ja on edelleen jonkinlainen ”välttämättömyys” ja ”identiteetin ylläpitäjä”, kuten Lauri Honko aikanaan totesi. Toivottavasti Huuskosen väitöskirja osaltaan hedelmöittää lajiteoriasta käytävää keskustelua ja edesauttaa myös folkloristisen kerronnan teorian kehittymistä.

FT Taina Ukkonen on perusturkulainen folkloristi.